

УДК 811. 161. 2'371
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-1/04>

Іванишин Н. Я.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стефурак Р. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

СЛОВО-ОБРАЗ «УКРАЇНА» В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ НАДІЇ ПОПОВИЧ

У статті на матеріалі поетичного тексту авторки з Прикарпаття Надії Попович (збірка «Свічі любові») проаналізовано особливості реалізації слова-образу «Україна», зокрема охарактеризовано його поняттєвий (базовий смисл, що розгортається через індивідуально-авторські текстуальні мікрообрази), ціннісний (елемент, що відображає оказіональну естетичну оцінку й акумулює культурний досвід, ціннісні орієнтири певного суспільства) та образний (окреслення асоціативно-образного поля концепту, зокрема врахування його тропотвірної спроможності) потенціал.

Глибинний лінгвістичний аналіз тексту Надії Попович показав, що слово-образ «Україна» є ключовим, домінантним в ідіостилі поетеси, оскільки виступає вузлом зчеплення семантичної тканини тексту, точкою відліку для імплікування додаткових смислів, не властивих мовним одиницям поза художнім контекстом. Виявлено, що аналізоване слово-образ та його синоніми звичайно локалізовано у звертаннях, оскільки саме звертання організовує інтеракцію між адресантом та адресатом, у процесі якої фокусується увага на мовних засобах.

З'ясовано, що макрообраз «Україна» у збірці письменниці є художнім концептом, він базується на інтеграції ряду мікрообразів, релевантних та впізнаваних для представників певного етносу. Аналізоване слово-образ асоціюється з рядом символів, знаків української етнокультури, що проектує розгортання тексту та активізує рецепцію його адресатом у визначеному автором руслі.

Досліджено, що периферія асоціативно-образного поля аналізованого ключового слова, яка є маркером індивідуального стилю автора, значно розширюється завдяки включенню образу «Україна» та його мікрообразів у тропейні структури (епітети, дієслівні та генітивні метафори, перифрази, порівняння).

Акцентовано, що номінація «Україна» в аналізованому поетичному тексті здатна інтегрувати реальне, контекстуальне й асоціативно-образне значення слова, формуючи цілісний художній образ та задаючи вектор розгортання тексту.

Ключові слова: асоціативно-образне поле, етноконцепт, концепт, макрообраз, мікрообраз, поетичний текст, символ, слово-образ, текст, текстовий сегмент, художній текст.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика поетичного тексту базована на дослідженні його слів-образів, які є дешифрувальними елементами індивідуально-авторського бачення картини світу, її вербального втілення в художній канві. Такою смислообразною домінантою, «своєрідним «центром притягання» ментальної сфери автора й читача» [9, с. 27], компонентом, «який кристалізується лише в динаміці його рецептивно-комунікативного розгортання» [9, с. 28], у поетичному тексті Надії Попович є лексема «Україна».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема способів відображення навколишнього світу в людській свідомості завжди була в колі наукових зацікавлень, однак питання дефініції слова-

образу, здатного нести не тільки «предметну, а й образну (художню) інформацію» [12, с. 227] все ще залишається актуальним, оскільки останній здатен «фокусувати логічне, емоційно-чуттєве й оцінне» [4, с. 227], тобто синкретизувати свідоме й підсвідоме. Так, для позначення поняття «слово-образ» у лінгвістиці використовують різні (частково синонімічні) терміни: лейтмотивні, опорні, наскрізні, концептуальні, тематичні слова, слова-символи, ключі-коментарії, слова-скріпи, слова-фаворити, тощо [8, с. 150]. Слід зазначити, що дослідники виділяють різні параметри ідентифікації тематичних скріпів художнього цілого («багатозначність, алегоричність, контекстуальна зумовленість, ієрархічність, інформативність,

частотність...» [1, с. 48], асоціативно-образну ізопопність із текстом, метамовність, контекстуальну залежність і валентність, багатозначність, здатність до символізації, тропотвірний потенціал тощо [14, с. 234, 238]), проте, на нашу думку, усі ці визначники центральних образних слів не можуть функціонувати в тексті ізольовано, тільки синкретично, а частотність – одна з найменш значущих ознак смислової домінантності лексеми в поетичному тексті.

Постановка завдання. Саме тому мета статті – всебічний мовознавчий аналіз ключового номена «Україна» в поетичному тексті маловідомої авторки з Прикарпаття Надії Попович (далі в тексті вказуватимемо тільки сторінку збірки «Свічі любові» [11]).

Виклад основного матеріалу. У поезії Надії Попович ключове слово-образ і його синоніми зазвичай локалізовано у звертаннях, оскільки саме в такій позиції реалізується їх експресивна функція, адже художній текст загалом і поетичний зокрема дає широкі можливості для політрактування; він виступає фоном, здатним актуалізувати ознаки лінгвістичних одиниць, не властивих їм поза художнім контекстом. У цьому ключі звертання сприяє організації комунікації між адресатом та адресантом, тобто в процесі інтеракції фокусується увага на мовних засобах, що сприяють розгортанню спілкування. Порівняймо: *Вкраїнонько* (с. 262, 206), *матінко моя, земле рідная* (с. 62), *Батьківщино моя золота* (с. 91), *мій рідний краю, серця мого пісне, коханий краю, моя світла доле, моя пісне горна* (с. 92), *карпатський краю, смерекова доле* (с. 37), *Вкраїно рідна! Пісне! Рогатин!* (с. 241), *моя доле* (с. 225).

Таким чином, актуалізовані у звертанні слова-образи слугують для привернення уваги до інформації, кваліфікованої відправником повідомлення (автором) як релевантна, спонукання адресата дешифрувати приховані смисли, заковані в художньому цілому.

Слово-образ «Україна» в поетичному тексті Надії Попович є макрообразом, художнім концептом, опорним словом, без якого неможливі ні сам текст, ні адекватне його прочитання, адже воно виступає в ролі своєрідної скріпи, вузла зчеплення семантичної структури тексту, що проспектує його смислове наповнення й розгортання.

Ця одиниця авторської свідомості характеризується полісемантичною напруженістю, навантаженістю і на підтекстовому рівні споріднює сукупність різних мікрообразів поетичного тексту з метою їх креативного розгортання в худож-

ній канві. Таке нанизування мікрообразів, впізнаних та значущих для представників визначеної етноспільноти, сприяє формуванню цілісного текстового концепту й, відповідно, дає відправні точки для адекватної інтерпретації художнього твору, в якому цей концепт актуалізований.

Художній концепт, на думку В.В. Виноградова, структурується **поняттєвим, ціннісним та образним** складниками [3].

Поняттєвий, базовий семантичний простір слова-образу «Україна» (узуальний, тезаурусний, словниковий) – «Територія уздовж меж держави, біля її краю... заст. Країна, край» [2, с. 1291]. Цей смисл розростається в поетичному тексті завдяки okazіональним (індивідуально-авторським) мікрообразам.

Ціннісний аспект концепту «Україна» в поетичній картині світу Надії Попович «корелює із поняттям «образу автора» (термін В.В.Виноградова) і відображає okazіональну естетичну оцінку, де чільне місце посідають персоналії та інші власні назви, які, на думку автора, є невід’ємними атрибутами ключового слова (*Т. Шевченко (Кобзар), І. Франко, А. Солов’яненко (український соловейко), Ю. Кульчицький, Роксолана / Рогатин, Маруся Чурай, Дніпро, Чернеча гора, Карпати, Гуцульщина*).

Такі номінації проходять червоною ниткою через художній текст, виступають своєрідними маркерами, що поєднують в єдине ціле його частини та увиразнюють рецепцію креативного авторського конструкта адресатом, оскільки є елементами ціннісної системи нації. Вказані одиниці виступають лінгвокультурами, здатними інтегрувати мовні та позамовні чинники, «відображати культурний досвід та ціннісні орієнтири суспільства» [10, с. 63].

Образний план художнього концепту відтворюється «шляхом аналізу концептуальних метафор, які відображають концепт у свідомості мовця, та встановленням асоціативних і символічних зв’язків концепту» [5, с. 7], тобто його асоціативно-образним полем.

Ядром асоціативно-образного поля «Україна» (синоніми *Українонька, Вкраїнонька, Вкраїна, Батьківщина, земля українська, рідний край (країна), рідна сторона, своя земля, моя земля, коханий край, карпатський край, матір/матінка*) в поетичному тексті Надії Попович є номінативні одиниці *земля* (с. 21, 45, 51, 62, 99, 33, 53, 45, 77); *Вкраїна-мати, матінка* (с. 45, 209, 62, 209, 210); *край/країна* (с. 36, 37, 92, 94, 109, 112, 145, 112, 241); *калина* (с. 21, 25, 39, 121,

138, 147, 214, 22, 178, 24, 270, 51, 106, 109); **Карпати** (карпатські верховини), **Гуцульщина** (с. 36, 147, 57, 91, 145, 60); **кров** (с. 214, 270, 33); **мова** (с. 214, 194, 249, 250, 194); **доля** (с. 92, 225, 253), **село**, **Фитьків** (с. 36, 54, 178, 89, 263); **рушники** (с. 48, 263, 251), **криниця** (256); **річка** (с. 91, 45); **пісня** (с. 67, 94). Також до ядра імені концепту відносимо спільнокореневі слова **український, вкраїнський, українці, українець, українка** (в узорах **українських рушники** (с. 143), **українська мова** (с. 249), **вкраїнський соловейко** (Солов'яненко) – с. 45), **українці ми** (с. 194), ...*кожен українець на коні, ... козака жде кожна українка* (с. 263)).

Провідним у досліджуваному текстовому просторі Надії Попович є символ України «калина», яка в українській етносвідомості асоціюється з сонцем, вогнем, красою, радістю; зі здоровою повносилою жінкою (якщо ягоди достигли — то зріла жінка, зламана калина — покинута); духовним життям жінки від народження до смерті [6, с. 269-270]; рідним краєм, батьківщиною, світлом [7, с. 33]. Порівняймо: ... *калина у намисті* (с. 106), *Калина он вдягнулась, мов до шлюбу* (с. 109), *Калина губить рясне намисто, Мов щастя ронить в холодну воду* (с. 25), *Забриніла роса, наче нотка на гілці калини, Забриніла калина, як чиста висока струна* (с. 121), *Гомоню з вітерцем про красу молодої калини* (с. 138), *калину в багряному сяйві намиста* (с. 147), *калину стронцієм потято, ...у ягідках твоїх гірчить кров безталанної України!*» (с. 214), *Кожен українець рад нести Батькові ясний вінок з калини* (с. 22), *І ось росте калина, наче мрія: весною квітне рясно, як любов, а восени возненно червоніє, немов пролита за Україну кров* (с. 270).

У наведених прикладах локалізовано мікрообрази, що вказують як на позитивну (таких більше), так і негативну конотацію. Так, у фрагментах «*Калину стронцієм потято, ...у ягідках твоїх гірчить кров безталанної України!*, *Калина губить рясне намисто, Мов щастя ронить в холодну воду*» актуалізовано смисловий компонент зі знаком «-», оскільки символ зламаної, похиленої калини та калини, що втратила плоди, сигналізує про нещастя (Чорнобиль), смуток, пролиту на війні кров.

Периферією асоціативно-образного поля «Україна» в поетичному тексті Надії Попович є номінативні одиниці **страдниця** (с. 212); **трембіта, скрипка, хміль, полин** (с. 85); **світло Божої любові** (с. 54); **ниви, небеса, яса** (с. 240); **шлях євшановий козацький** (с. 214); **стежини** (с. 91); **потічки** (с. 92); **шовкова косиця** (с. 45); **барвінок**

(с. 164); **недосяжна зоря** (с. 65); **м'ята, материнка, смушева шапка, жупан, степ, шабля й кінь** (с. 263); **купальська ніч** (с. 30); **верба** (с. 106) тощо, які сприймаються як ключові мікрообрази, здатні формувати в національній етносвідомості цілісний художній концепт «Україна».

Наведені номінації належать до індивідуально-авторського асоціативного поля й характеризують ідіостиль письменниці Надії Попович, у творчості якої макрообраз «Україна» є домінантним.

Семантичним розширенням досліджуваного поетичного слова-образу є креативний, індивідуально-авторський смисл, який формується в тексті завдяки його включенню в тропейні структури.

У досліджуваному тексті слово-образ «Україна» та його синоніми (зокрема текстуальні) мають такі епітети чи нехудожні атрибути:

Україна / Українонька, Вкраїна / Вкраїнонька – рідна (с. 241, 251), **безталанна** (с. 147, 214), **недосяжна** (с. 241), **моя** (с. 253).

Край – рідний, коханий (с. 92), **милий** (с. 94), **любий** (с. 109), **карпатський, гуцульський, багатий, щедрий рушниками** (с. 112), **мій** (с. 145).

Земля – рідна / рідненька (с. 62, 22), **українська** (21), **світла, молода** (с. 77), **свята** (с. 51), **карпатська** (с. 53), **моя** (с. 45), **твоя** (с. 99).

Сторона – рідна (с. 57).

Батьківщина – золота (с. 92).

Село – тихе, гірське (с. 145), **замріяне, веселкове, кохане** (с. 178), **зелене, чисте** (с. 36), **світле** (с. 112), **єдине** (с. 138).

Карпати – рідні, кохані (с. 62), **зелені** (с. 91).

Мова – рідна, промениста, барвінкова (с. 262), **українська** (с. 249), **солов'їна** (с. 250).

Слід зазначити, що епітети поетеса використовує часто при звертаннях: *Батьківщино моя золота* (с. 91), *моя світла доле, моя пісне горна, смерекова доле* (с. 37).

Домінантними в поезії Н. Попович є також дієслівні метафори: **Україна ... веде народ** (с. 240), **плаче на пресвятій Шевченковій горі** (с. 262), **вертається в храм святої віри і добра** (с. 209), **прислухається ... і на добро благословить** (с. 207), **стоїть на роздоріжжі двох шляхів, джерельце мови прочищає** (с. 214), **світить з даліни ... недосяжною зорею** (с. 241) тощо. Проте трапляються й генітивні метафори: *серця пісне* (с. 92), *природи сонцесайність* (с. 109), *храм віри і добра* (с. 209) тощо.

З метою уникнення повторів та задля естетизації тексту автор використовує перифрази, які, на думку вчених, є одним із різновидів метафори. Наприклад, **Україна – матір наша, страдниця** (с.

212), *прекрасна врода барвінкова* (с. 262), *високе і святе ім'я матері* (с. 210), *світло божої любові* (с. 225).

Менш частотними в досліджуваному тексті є порівняння: *мов калина* (с. 240), *мов казкова ружа* (с. 178), *як чиста висока струна* (с. 121).

Як бачимо, включення образу «Україна» та його мікрообразів у тропеїчні структури значно розширює периферію асоціативно-образного

поля ключового слова та є маркером індивідуального стилю автора.

Висновки і пропозиції. Отже, слово-образ «Україна» – ключовий художній концепт поетичного тексту Надії Попович; домінантна одиниця, що, завдяки полівалентності в досліджуваному художньому цілому, інтегрує реальне, контекстуальне й асоціативно-образне значення слова та виявляє особливості ідіостилю авторки.

Список літератури:

1. Бибик С.П. Оповідність в українській художній прозі : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 288 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Перун, 2001. С. 1291.
3. Виноградов В.В. О теории художественной речи. Москва : Высшая школа, 1971. 240 с.
4. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс : монографія. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. 296 с.
5. Дойчик О.Я. Ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвоконцептуальному вимірі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2012. 20 с.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
7. Кононенко В.І. Символи української мови : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
8. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / М.І. Голянич та ін. ; за редакцією М.І.Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.
9. Луцак С.М. Домінанта як ментальне осердя художньо-естетичного процесу (на матеріалі української літератури межі ХІХ – ХХ століть) : монографія / за ред. Р.Т. Гром'яка]. Івано-Франківськ : Фоліант, 2010. 400 с.
10. Мацько Л.І. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. *Культура слова*. 2011. № 75. С. 56–66.
11. Попович Н. Свічі любові. Поезії. Коломия : Вік, 2010. 302 с.
12. Стилїстика української мови : підручник / Л. І. Мацько та ін. ; за ред. Л. І. Мацько. Київ. : Вища школа, 2003. 462 с.
13. Титикало В.М. Функціонально-семантичні особливості ключових слів художнього тексту (на матеріалі романів О. Гончара «Тронка», «Собор», «Твоя зоря») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 1993. 12 с.
14. Форманова С.В. Ключові слова як вектор інтерпретації художнього тексту. *Культура народів Причорномор'я*. 1999. Вып. 6. С. 234–239.
15. Художній текст — слово — образ: лінгвостилїстичний аспект / Голянич М.І. та ін. ; за ред. М.І.Голянич. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. 408 с.

IVANYSHYN N. Ya., STEFURAK R. I. THE WORD-IMAGE 'UKRAINE' IN THE NADIYA POPOVYCH'S POETIC TEXT

In the article on the material of the poetic text by the Subcarpathian author Nadiya Popovych (collection 'Candles of Love') the peculiarities of realization of the word-image "Ukraine" are analyzed, in particular, its conceptual (basic meaning, unfolded due to individual-author's textual micro-images), axiological (an element that can reflect occasional aesthetic evaluation and accumulate the cultural experience and values focus of a particular society) and imaginative (delineating the associative-figurative field of the concept, including tropes) potential.

An in-depth linguistic analysis of Nadiya Popovich's text has shown that the word-image "Ukraine" is a key, dominant in the poet's idiosyncrasy, as it acts as a knot for the semantic fabric of the text, a point of reference for the implication of additional meanings which are not peculiar to linguistic units outside the artistic context. It is revealed that the analyzed word-image and its synonyms are usually localized in vocatives since the vocative can organize the interaction between the addressee and the addressee, during which the attention on the language is focusing.

It has been found out that the macro-image 'Ukraine' in the writer's collection is a text concept, it is based on the integration of a number of micro-images that are relevant and recognizable to representatives

of a particular ethnic group. The analyzed word-image is associated with a number of symbols, signs of the Ukrainian ethnoculture, which projects the expansion of the text and activates its reception by the addressee in the direction determined by the author.

It has been investigated that the periphery of the associative-figurative field of the analyzed keyword, which is a marker of the author's individual style, is greatly expanded due to the inclusion of the image 'Ukraine' and its micro-images in structures of tropes (epithets, verbs and genitive metaphors, periphrasis, comparisons).

It is emphasized that the nomination 'Ukraine' in the analyzed poetic text is able to integrate the real, contextual and associative-figurative meanings of the word, forming a coherent artistic image and defining the vector of text expansion.

Key words: *associative-figurative field, ethno-concept, concept, macro-image, micro-image, poetic text, symbol, word-image, text, text segment, literary text.*